O‘ZBEKISTON ME’MORIY MEROSINI O‘RGANISHDA MUZEY KOLLEKSIYALARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Cho‘liyev Og‘abek Ro‘zimbek o‘gli
Osiyo Texnologiyalar Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekistonning boy tarixiy-me’moriy merosini tadqiq etishda muzey fondlari hamda kolleksiyalarining manbashunoslik ahamiyati va tutgan o‘rni yoritilgan. Shuningdek, me’moriy obidalarning asl qiyofasini tiklashda muzey eksponatlaridan samarali foydalanish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: me’moriy meros, muzey kolleksiyalari, fond, tarixiy obida, koshin, restavratsiya, miniatyura, amaliy san’at, arxitektura, dekor, manbashunoslik, eksponat, madaniy meros, O‘zbekiston, integratsiya.

O‘zbekiston Respublikasining boy va ko‘p asrlik madaniy merosi, xususan, Islom sivilizatsiyasi va Sharq renessansi davrida bunyod etilgan me’moriy obidalar jahon sivilizatsiyasi va madaniyatining unikal namunalari hisoblanadi. Sharq me’morchiligining nodir durdonalari sanalgan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz hamda Toshkent shaharlaridagi tarixiy binolar, masjid va madrasalar, maqbara hamda saroylar o‘zining betakror va yuksak muhandislik-arxitektura yechimlari bilan ajralib turadi. Ushbu me’moriy merosni asrab-avaylash, chuqur tadqiq etish va kelajak avlodga yetkazish bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan ustuvor vazifalardan biridir. Biroq, asrlar davomida yuz bergan tabiiy ofatlar, iqlimiy o‘zgarishlar va inson omili ta’sirida ko‘plab me’moriy obidalarning dastlabki ko‘rinishi va ularni bezab turgan naqshlar, koshinlar hamda ganchkorlik bezaklari

jiddiy zarar ko‘rgan yoki yo‘qolgan. Bunday sharoitda me’moriy yodgorliklarning dastlabki qiyofasini tiklash, ularning qurilish tarixi va bezaklarining badiiy xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganishda muzey kolleksiyalari hamda fondlari asosiy va almashtirib bo‘lmaydigan manbashunoslik bazasi bo‘lib xizmat qiladi. Muzey fondlarida saqlanayotgan arxeologik topilmalar, tarixiy koshin parchalari, qadimiy me’moriy chizmalar va miniatyuralar me’morchilik va san’atshunoslik sohalarining o‘zaro integratsiyasini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Tarixiy obidalarning buzilgan yoki yo‘qolgan qismlarini aynan muzey eksponatlarini qiyosiy-tahlil qilish orqali qayta rekonstruksiya qilish va restavratsiya jarayonida ilmiy aniqlikka erishish mumkin. Shu boisdan, O‘zbekiston me’moriy merosini yaxlit hamda atroflicha o‘rganishda muzey kolleksiyalarining ilmiy-amaliy imkoniyatlarini tadqiq etish ushbu sohadagi dolzarb va mas’uliyatli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston me’moriy merosini o‘rganish va ularni ilmiy asosda qayta tiklash murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, bunda muzey fondlari va kolleksiyalari birlamchi moddiy manba vazifasini o‘taydi. Muzeylarda saqlanayotgan eksponatlarni me’moriy obidalar bilan qiyosiy-tahlil qilish tadqiqotchilarga binolarning asl qiyofasi va bezak uslublarini aniqlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Birinchidan, arxeologik va me’moriy bezak parchalarining ahamiyatidir. Ko‘pgina me’moriy yodgorliklar vaqt o‘tishi bilan o‘zining tashqi koshin va ganchkorlik bezaklarini yo‘qotgan. Biroq, turli yillarda olib borilgan arxeologik qazishmalar natijasida topilgan va muzey fondlariga topshirilgan koshin, sirli g‘isht hamda ustun parchalari binolarning qaysi davrga mansubligi va ularning bezak ornamentlarini aniqlash imkonini beradi [Mavrulov A. A: 45-48]. Ushbu topilmalar restavratsiya jarayonida yo‘qotilgan elementlarni aynan o‘z holaticha tiklash uchun aniq namuna bo‘ladi. Masalan, Qashqadaryo viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi fondida saqlanayotgan XV asrga oid devor bo‘laklari orqali Temuriylar davrida qurilgan inshootlarning qiyofasini bilish mumkin. Devor bo‘laklari ko‘k rangda bo‘yalgan va turli xil naqshlar bilan beztilgan [Muzey fondi KK-1405]. Bu topilma tarkibi, naqshlari, davri va boshqa xususiyatlari bilan muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, miniatyura san’ati va tasviriy manbalarning o‘rni. Sharq miniatyura san’ati namunalari muzey kolleksiyalarining eng nodir qismi hisoblanadi. Miniatyuralarda o‘sha davr me’moriy obidalari, ularning fasad qismi, gumbazlari hamda ichki bezaklari o‘zining nozik detallari bilan aks ettirilgan [Pugachenkova G. A: 112-115]. Miniatyura asarlari yordamida bugungi kunga qadar yetib kelmagan yoki jiddiy vakuumga uchragan me’moriy elementlarni ilmiy grafik rekonstruksiya qilish imkoni tug‘iladi [Xakimov A. A: 78-81].

Uchinchidan, fondlardagi yozma va arxiv hujjatlarining o‘rni**.** Muzeylarning qo‘lyozmalar va hujjatlar fondida saqlanayotgan vaqfnomalar, me’moriy chizmalar va qadimiy fotosuratlar obidalarning qurilish tarixi hamda ularning davrlar o‘tishi bilan qanday o‘zgarganini xronologik ketma-ketlikda o‘rganishga xizmat qiladi [Zahidov P. Sh: 45-48]. Shuningdek, etnografik materiallar va mahalliy usta-hunarmandlarning amaliy san'at namunalari me’moriy dekor texnologiyasini tushunishda muhim o‘rin tutadi [Rahmatullaev Y. N: 102-105]. Demak, muzey kolleksiyalari shunchaki ko‘rgazma obyekti emas, balki O‘zbekiston me’moriy merosini har tomonlama, xolis va ilmiy asosda tadqiq etishda almashtirib bo‘lmaydigan fundamental tayanch fondi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonning tarixiy-me’moriy merosini atroflicha va ilmiy asosda tadqiq etishda muzey kolleksiyalari o‘rnini bosib bo‘lmaydigan fundamental manba hisoblanadi. Tadqiqot va tahlillar natijasida quyidagi amaliy va nazariy xulosalarga kelindi:

-Ilmiy qayta tiklash (restavratsiya) kafolati: Muzey fondlarida saqlanayotgan koshinlar, ganchkorlik va arxeologik topilmalar me’moriy obidalarning yo‘qolgan bezak elementlarini aynan o‘z holaticha va ilmiy aniqlik bilan qayta tiklashga imkon beradi.

-Rekonstruksiyada manbashunoslik bazasi: Sharq miniatyura san’ati va muzeylardagi arxiv hujjatlari orqali bugungi kunda saqlanib qolmagan me’moriy inshootlarning dastlabki qiyofasini grafik va fazoviy modellashtirish mumkin.

-Sohalararo integratsiya: Me’morchilik va muzeyshunoslik sohalarining o‘zaro hamkorligi madaniy merosimizni nafaqat asrab-avaylash, balki uni ta’lim va turizm sohasi orqali keng targ‘ib qilishda yuqori samara beradi.

Takliflar:

-Muzey fondlaridagi me’moriy bezak va koshin namunalarining unifikatsiyalashgan raqamli 3D-katalogini yaratish;

-Tarixiy obidalarni qayta ta’mirlash va restavratsiya qilish loyihalarida muzey ekspert-mutassislarining ishtirokini yo‘lga qo‘yish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mavrulov A. A. O‘zbekistonda madaniy merosni muhofaza qilish va o‘rganish masalalari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 210 b.
2. Pugachenkova G. A. O‘zbekiston me’moriy merosi va tasviriy san’at masalalari. – Toshkent: San’at, 2015. – 310 b.
3. Qashqadaryo viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi fondi . KK-1405.

4. Rahmatullaev Y. N. O‘zbekiston muzeyshunosligi va ko‘rgazmali san’at tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 195 b.
5. Xaqimov A. A. San'atshunoslik va me'morchilik sintezi. – Toshkent: San'at jurnali nashriyoti, 2017. – 160 b.
6. Zahidov P. Sh. Sharq me’morchiligi san’ati va manbashunosligi. – Toshkent: Sharq, 2020. – 180 b.
7. Zilper M. I. Muzey fondlaridagi arxeologik va etnografik kolleksiyalar katalogi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2016. – 225 b.